

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti tayanch doktoranti Raximov Minxojiddin Muxammadg'olib o'g'lining 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi ixtisosligi bo'yicha pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan “O'zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasi ” mavzusidagi dissertatsiya ishiga ilmiy rahbarning yakuniy

XULOSASI

Jahonda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishning turli ko'rinishlari, kreativ mexanizmlari amaliyotga tatbiq etilgan. Xalqaro tashkilotlar va rivojlangan davlatlar didaktika va o'qitish faoliyatni rivojlantirish, ijodiy ta'lim muassasalari faoliyatini boshqarishda, samarali kompetensiyali yondashuvni faollashtirishga alohida ahamiyat qaratib kelmoqda. YUNESKO tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida “sifatli ta'lim ijodiy tafakkurni va bilimni rag'batlantiradi, savodxonlik va hisob malakalari asoslarini, shuningdek, tahlil qilish, muammolarni hal qilish, fikrlash hamda boshqa shaxslararo va ijtimoiy munosabat ko'nikmalarini yuqori darajada egallash” ga alohida e'tibor berilmoqda. Xalqaro miqyosda ta'limining sifatini oshirish, ijodiy fikrlash, tanqidiy tafakkur, o'zini-o'zi baholash, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga, ayniqsa mamlakatimizda 2019 yildan boshlab faoliyat olib borayotgan ijod va ixtisoslashgan maktablarda iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirish texnologiyasiga alohida e'tibor berilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda millatning ma'naviy salohiyoti va umuminsoniy qadriyatlarga, hamda hozirgi zamon madaniyati, iqtisodiyoti, ilmi, texnikasi va texnologiyasining so'nggi yutuqlariga asoslangan mukammal ta'lim jarayonlarini barpo etishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Jumladan, “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni tasdiqlanganligi so'zimizni dalillaydi. Mamlakatda iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirishning dasturiy ta'minotidan, tortib o'qituvchi mahoratigacha bo'lgan faoliyat bosqichma-bosqich rivojlantirilmoqda. Dars sifati va kutilayotgan natija zamonaviy texnologiyalar asosida joriy etilishi, o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individual va tabaqalashgan tamoyillarini tizimli tatbiq etish kabi raqamli elektron dasturiy vositalardan foydalanishni ustuvor vazifa etib belgiladi.

Dissertant M.M.Raximovning ilmiy tadqiqot ishi ham o'z mohiyatiga ko'ra “O'zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasi ”ga qaratilgan.

Tadqiqotchi M.M.Raximovning mazkur dissertatsiya tadqiqoti OAK talablari doirasida bajarilgan bo'lib, dissertatsiya mavzusi hozirgi zamon ta'lim jarayonida

turgan dolzarb muammolaridan biri – “O‘zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasi”ni tadqiq etishga bag‘ishlanganligi bilan ahamiyatli. O‘quv-metodik ta‘minotiga qo‘yilgan talablar asosida ishlab chiqilgan tadqiqot natijalari va tavsiyalar elektron ta‘lim muhitida o‘quvchilarga fanlarni yanada samarali o‘rganish imkoniyatlarini yaratib beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasining 2016 -yil 14- sentyabrdagi “Yoshlarga oid Davlat siyosati to‘g‘risidagi” R-406-sonli Qonuni, 2017- yil 7- fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli, 2017- yil 15- martdagi “Umumiy o‘rta ta‘lim to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 140-sonli Qarori, 2017- yil 11- avgustdagi “Ta‘lim muassasalarida chet tillarini o‘qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 610-sonli Qarori, 2018- yil 5 -sentyabrdagi “Xalq ta‘limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, “Yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta‘lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi, 2018- yil 14- avgustdagi PQ-3907-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018- yil 5- sentyabrdagi “Xalq ta‘limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PF-5538-sonli Farmoni 2019- yil 29- apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712- sonli, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 9- sentyabrdagi PF-5815- sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 -yil 9- sentyabrdagi PQ-4444- sonli Qarori, 2020-2025 yillarda ijod maktablari faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi, Vazirlar Mahkamasining «Prezident ta‘lim muassasalari agentligi huzuridagi Pedagogik mahorat va xalqaro baholash markazi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida» 2021- yil 7- dekabrdagi 741-son Qarori «Prezident ta‘lim muassasalari agentligi tizimidagi ixtisoslashtirilgan maktablar tarmog‘ini kengaytirish to‘g‘risida» 2022 -yil 14- apreldagi PF-106-son Farmoni va sohaga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi. Ishning ilmiy yangiligi sifatida:

ta‘lim sifatini oshirishning pedagogik komponentlari (ta‘lim sifatini baholash mezonlari va aniqlash indikatorlari, o‘quvchi kompetentlik darajasi, o‘qituvchining innovasion faoliyati) hamda ta‘lim sifatiga ta‘sir qiluvchi omillar (ta‘lim mazmuni, ob‘yekt va sub‘yekt munosabati, texnologik, ijtimoiy, iqtisodiy) davlat ta‘lim standartlari va buyurtmachilar talablarini integratsiyalash asosida aniqlashtirilgan;

ta'lim turlarining o'zaro bog'liq tarkibiy bo'limlari (gorizontal, vertikal) va o'ziga xos integral belgilari (ijro, nazorat, natija)dan iborat ta'lim sifatini oshirishga mo'ljallangan innovasion yondashuv tuzilmasini modellashtirish tamoyillari (uzviylik, normativlik, ilmiylik, izchillik, universallik) asosida ishlab chiqilgan;

kreativ yondashuvlar asosida ixtisoslashgan maktablarda ta'lim sifatini oshirish tamoyillari (muvofiqlik, tizimlilik, barqarorlik, sinergetik, moslashuvchanlik)ga asoslangan mobil harakatli tezkor aloqa, hududiy yaxlitlik hamda "maktab-iqtidor laboratoriyasi" maydonchalarining imkoniyatlari (metodik, didaktik, texnologik, motivasion)ga ustuvorlik berish asosida takomillashtirilgan;

ta'lim tizimida sifatli kadrga bo'lgan ehtiyojni mahalliy sharoitga mos, tizimlararo manfaatdorlik tamoyillari (maqsad umumiyligi, manfaatlar xususiyligi)ga ko'ra ta'minlashning uzviylik va uzluksizlikka asoslangan nazariy va amaliy faoliyat uyg'unligi asosida takomillashtirilgan.

Dissertatsiya ishining maqsad va vazifalari, tadqiqot obyekti va predmeti, tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati, dissertatsiya natijalarining joriy qilinishi va aprobatsiyasi OAK talablari darajasida shakllantirilgan.

Kirish qismida dissertatsiya mavzusining dolzarbligi asoslangan, muammoning o'rganilganlik darajasi bayon etilgan, tadqiqotning maqsadi va vazifalari, obyekti va predmeti, tadqiqot ishining fan va texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga mosligi ko'rsatilgan hamda tadqiqotning ilmiy yangiligi, natijalarning ishonchliligi, nazariy va amaliy ahamiyati, natijalarning amaliyotga joriy etilishi, e'lon qilinganligi, ishning tuzilishi borasida ma'lumot berilgan.

Dissertatsiyaning "O'zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasining ilmiy nazariy asoslari" deb nomlangan birinchi bobida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida ko'rib chiqilgan muammoning asosiy jihatlari, "O'zbekiston maktablarida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish - pedagogik muammo sifatida", "Shaxsning qobiliyat va iqtidorini rivojlantirish haqidagi sharq allomalarininig qarashlari" shuningdek, "Iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirishning pedagogik – psixologik xususiyatlari" xususan, ta'lim sifatiga olimlar tomonidan berilgan sharhlar, ta'lim sifatining pedagogik komponentlari hamda uni ta'minlashning samarali omil va innovatsion yondashuvlari ochib berilgan.

Dissertatsiyaning ikkinchi bobi "O'zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasining pedagogik shart sharoitlari" deb nomlangan bo'lib, mazkur bobda "Ixtisoslashgan maktablarda iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish mexanizmida Milliy ta'lim tashabbusi", "Ta'limda iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini

rivojlantirishning boshqarish texnologiyasiga integratsion va kreativ yondashuvlar uslubi” hamda “Ta’limiy o‘yinlar, interfaol dars vositasida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish va boshqarish” kabi mavzuli fasllarda ilmiy, nazariy, mazmuniy tushunchalar orqali yoritilgan. Ushbu bobda ta’limda integratsiya sharoitida o‘quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini ta’minlashning turli model va modullari, shakllari tavsiya qilinadi.

Dissertatsiyaning uchinchi bobida pedagogik tajriba-sinov ishlarining mazmuni pedagogik tajriba-sinov natijalarining tahlili yoritilgan.

Dissertatsiyaning “Iqtidorli o‘quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirishga oid tajriba-sinov ishlari mazmuni va samaradorligi” nomli uchinchi bobida tadqiqot ishida ishlab chiqilgan modellar, loyihalar, mexanizmlardagi metodik tizimni baholash uchun tajriba-sinov ishini tashkil etish va uni o‘tkazish, olingan natijalarni matematik-statistik tahlil qilish vazifasi qo‘yilgan. Bunda “O‘zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasi ” va “Tajriba-sinov ishlari natijalari va ularning tahlili” kabi fasllarda tahlil qilingan.

Ixtisoslashgan maktablarda sifatli ta’limni o‘quv muassasalarida yangicha yondashuvlar asosida ta’lim samaradorligini oshirish mazmuni va tahlili bayon etilgan. Tajriba-sinov ishlarini olib borish uchun Erkin Vohidov nomidagi ijod maktabi, Halima Xudoyberdieva nomidagi ijod maktabi, Toshkent viloyati Zangiota ixtisoslashgan maktablarning har biridan 2 tadan: 7- “A”, “B”, 8- “A”, “B”, 9 - “A”, “B” sinflari belgilandi. Jami 432 nafar o‘quvchilar ishtiroki ta’minlangan bo‘lib, natijalar matematik-statistik tahlil orqali xulosalangan.

Mazkur ta’lim muassasalari bazasida sinov -tajriba ishlari o‘tkazilgan bo‘lib, quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi: asoslovchi (2020-2021 o‘quv yili), shakllantiruvchi (2021-2022 o‘quv yili), umumlashtiruvchi (2022-2023 o‘quv yili). Tajriba-sinov ishlariga 432 nafar o‘quvchi jalb etilganligi asoslanadi.

Ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari faoliyatini takomillashtirishda pedagogik yo‘nalish doirasidagi tadqiqotning asosiy e’tibori ikki jihatga — tadqiq uchun tanlangan muammoning nazariy o‘rganilishiga va nazariy o‘rganish vaqtida aniqlanib, amaliyotga tatbiq etilishi zarur bo‘lgan g‘oyalar samaradorligining sinov ishlari orqali baholanishiga qaratildi. Bu yo‘lda amalga oshiriladigan tadqiqotchilik faoliyatini dissertant shartli ravishda quyidagi uch bosqichga ajratadi:

1-bosqichda: mavjud manbalar va pedagogik jarayonni kuzatish asosida muammoning yechimini ta’minlovchi nazariy g‘oyalar (konsepsiya)ning asoslash (nazariy g‘oyalarni ishlab chiqish).

2-bosqichda: asoslangan nazariy g‘oyalarning amaliyotga tatbiqini ta’minlash chora-tadbirlari belgilash (yo‘llari, shakllari, metodlari va vositalarini aniqlash).

3-bosqichda: ustuvor nazariy g'oyalarning amaliyotga tatbiqi va uning samarali kechganligini tahlil qilish.

Ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari boshqaruv faoliyati samaradorligini ta'minlash yo'lida olib borilgan tadqiqotning asosiy maqsadi ilmiy jihatdan asoslangan konsepsiya (nazariy g'oyalar)ni amaliyotga tatbiq etishdan iborat, deb belgilandi.

Ishning birinchi va ikkinchi boblarida aytib o'tilganidek, fan o'qituvchisi va maktab rahbarlarining o'z-o'zini rivojlantirish turli ko'rinishlardagi malaka oshirish kurslaridan keyingi faoliyati samaradorligini ta'minlashda quyidagi konsepsiya ustuvor ahamiyat kasb etadi: mavjud ehtiyojlar, zamonaviy talablarni inobatga olgan holda ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari rahbarlarining yetakchi sifatida shaxsiy rivojlanish dasturiga ega bo'lishlari, ta'lim muassasasini innovatsion tizimini yaratishga jiddiy e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiq ekanligi asoslandi.

Mazkur konsepsiyani amaliyotga tatbiq etish jarayonida quyidagi asosiy vazifalarning ijobiy hal qilinishi ta'minlandi:

- ta'lim muassasasining iqtidorli o'quvchisini ijodkor qiyofasida aks etishi zarur bo'lgan ma'naviy-axloqiy sifatlar majmuini aniqlashtirish;

- rivojlantirish dasturida ta'lim muassasasining o'qituvchilar ta'minoti, o'quv faoliyati, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, moliyaviy tizimlari tamoyillarini asoslash;

- iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirish imkonini beruvchi zamonaviy texnologiyalarni belgilash;

- iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirish istiqbolli rejasini ishlab chiqish;

- iqtidorli o'quvchilar tarbiyasi va ijodkorligini rivojlantirish imkonini yaratuvchi rivojlantirish dasturini yaratish;

- shaxsiy, shu jumladan, ijodkorlik faoliyati samaradorligini nazorat qilib borish (monitoring) jadvali tavsiya qilindi.

Ixtisoslashgan ta'limida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlashtirish muammosining maktab amaliyotidagi holati tahlili jarayonida asosiy e'tiborni o'quvchilarning ijodiy faoliyatini yuzaga chiqaruvchi omillariga e'tibor qaratildi. Olib borilgan tajriba-sinov ishlarida maktab o'qituvchilarining ham ijodiy ta'lim-tarbiya to'g'risidagi fikrlaridan kelib chiqib, mazkur ob'ekt misolida ta'limini ijodiy tashkil etish amaliyotining real holati va o'qituvchilarning kuchli hamda zaif tomonlari tahlil qilindi.

Tajriba-sinov ishlari bosqichida respondent o'quvchilaridan 432 nafari jarayonlarda ishtirok etdi.

Ixtisoslashgan va ijod maktablarida ta'lim sifatini oshirish asosida ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagilar:

ta'lim sifatini oshirishning pedagogik komponentlari (ta'lim sifatini baholash mezonlari va aniqlash indikatorlari, o'quvchi kompetentlik darajasi, o'qituvchining innovatsion va kreativ faoliyati) hamda ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi omillar (ta'lim mazmuni, ob'ekt va sub'ekt munosabati, texnologik, ijtimoiy, iqtisodiy) davlat ta'lim standartlari va buyurtmachilar talablarini integratsiyalash asosidagi ilmiy metodik taklif va tavsiyalardan PZ-2017927124 "Ta'lim muassasalarida hamkorlik asosida pedagogik faoliyatni rivojlantirish" mavzusidagi amaliy loyihani bajarishda foydalanilgan. Natijada, ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlari sifati samaradorligini oshirishga erishilgan;

ta'lim turlarining o'zaro bog'liq tarkibiy bo'limlari (gorizontal, vertikal) va o'ziga xos integral belgilari (ijro, nazorat, natija)dan iborat ta'lim sifatini oshirishga mo'ljallangan innovatsion yondashuv tuzilmasini modellashtirish tamoyillari (uzviylik, normativlik, ilmiylik, izchillik, universallik) bo'yicha ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalardan ITD-1-148 "Kasb ta'limi mazmunini modernizatsiyalash asosida o'qituvchilar kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi" mavzusidagi amaliy loyihani bajarishda foydalanilgan. Natijada, ta'lim muassasalari hamkorligini tashkil qilish hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi takomillashtirilgan;

kreativ yondashuvlar asosida ixtisoslashgan maktablarda ta'lim sifatini oshirish tamoyillari (muvofiqlik, tizimlilik, barqarorlik, sinergetik, moslashuvchanlik)ga asoslangan mobil harakatli tezkor aloqa, hududiy yaxlitlik hamda "maktab-iqtidor laboratoriyasi" maydonchalarining imkoniyatlari (metodik, didaktik, texnologik, motivatsion)ga ustuvorlik berish oshirishda foydalanilgan (Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 4 noyabrdagi № 89-03-4397-son ma'lumotnomasi). Natijada, tadqiqot asosida ixtisoslashgan va ijod maktablari iqtidorli o'quvchilar kompetentlik darajasining oshishiga erishilgan;

ta'lim tizimida sifatli kadrga bo'lgan ehtiyojni mahalliy sharoitga mos, tizimlararo manfaatdorlik tamoyillari (maqsad umumiyliigi, manfaatlar xususiyliigi)ga ko'ra ta'minlashning uzviylik va uzluksizlikka asoslangan. (Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 4 noyabrdagi № 89-03-4397-son ma'lumotnomasi). Natijada nazariy va amaliy faoliyat uyg'unligi borasidagi metodik xulosalar ta'lim muassasalarining ilmiy va metodik ta'minotini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Mazkur tadqiqot natijalari 2 ta xalqaro va 2 ta respublika ilmiy-amaliy anjumanlarida muhokamadan o'tkazilgan.

Dissertatsiya mavzusi bo'yicha jami 15 ta ilmiy ish, shu jumladan, Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini

chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 4 ta maqola, halqaro xorijiy jurnallarda 3 ta nashr etilgan.

Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalar asosida tadqiqotchi Raximov Minhojiddin Muhammadg'olib o'g'lining "O'zbekistonda iqtidorli bolalar ijodkorligini rivojlantirishning boshqarish texnologiyasi" mavzusidagi pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi OAK tomonidan "Dissertatsiyalarni bajarish to'g'risida"gi Nizomida qo'yilgan talablarga to'liq javob beradi, tadqiqot ishi mustaqil bajarilgan va yakunlangan ish bo'lib, uni ochiq himoyaga tavsiya etaman.

Ilmiy rahbar xulosasi:

Musurmanova Aynisa
pedagogika fanlari doktori, professor